lovesc « je frappe », *câștig* « je gagne », *aflu* « je trouve », *găsesc* « *je me désaltère > je trouve ».

Ce problème demande d'ailleurs à être étudié dans les dilectes d'une façon beaucoup plus étendue et approfondie que je ne le fais ici où je ne me borne qu'à l'esquisser.

P. SKOK

2. UN MANUSCRIS DE APOCRIF RELIGIOS ARDELEAN DIN SEC. AL XV-lea ?

D-l N. IORGA, *Istoria Românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, între p. 114 și 115, reproduce în facsimile două pagini dintr'un « manuscript de apocrif religios ardelean (sec. al XV-lea) ». Cuvintele puse între ghilemele sunt singurele informații pe care ni le dă d-l IORGA cu privire la acest interesant manuscris. Nu știm deci nici ce texte cuprinde, nici dacă posesorul a încercat să identifice aceste texte cu cele publicate până acum, pentru a putea fixa astfel data aproximativă când s'a scris manuscrisul.

În privința aceasta chiar și cele două pagini reproduse de d-l IORGA ne dau indicații destul de prețioase.

Într'adevăr cele două pagini cuprind părți din « *Cuvântulŭ svântului Pavelŭ apostolŭ de eșirea sufleteloru* » sau « *Apocalipsul Sfântului Apostol Pavel* » în redacția cunoscută în sec. al XVI-lea.

În varianta publicată de B. P. HASDEU, *Cuvente den bătrâni*, II, Leipzig—București, 1880, p. 415—425, lipsește textul corespunzător, trebuind să fie cuprins în lacuna al cărei text se dă în traducere modernă după textul slav la p. 419. Dar el se găsește întocmai în *Codicele Todorescu*, pe f. 51 v⁰—52 r⁰ și 63 r⁰—63 v⁰ (vezi N. DRĂGANU, *Două manuscripte vechi*: *Codicele Todorescu și Codicele Martian*, Studiu și transcriere, București, 1914, p. 210 și 211), cum se găsește și în *Codicele Martian*, în care a fost copiat cuvânt de cuvânt din *Codicele Todorescu*, cu păstrarea tuturor particularităților ortografice, chiar și a greșelilor acestuia (vezi N. DRĂGANU, *o. c.*, p. 172 și urm.).

Dau alături cele două variante ca dovadă a celor spuse mai nainte, punând textul paginei din dreapta a manuscrisului d-lui IORGA

BDD-A14891 © 1936-1938 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:35

înaintea celui din pagina din stânga, căci aceasta le este ordinea, cum se vede limpede din *Codicele Todorescu.*

Codicele Todorescu: f. 51 v⁰—52 r⁰:

de să slujimŭ noi lor. cănd̆u ei numai ce iubescu pâcatele. și dzise dumnedzâu. toate le vădu acealea bine ochii miei. și bine audu urechile meale încâ în lungâ vrea[me] râbdați omeni[lor] miei. duceți-vâ de slujiți lorŭ fârâ de stare. și-i socotiți pănâ cănd̆u doarâ. se voru întoarece (*sic*). și se voru pocâi. că într'o dzi ei toți vor veni înaintea mea.

Manuscrisul N. Iorga:

ei de să. slujimu noi. lor cându ei numai ce iubăscu. păcatele și dzis[e] d[u]mn[e]dză[u] toate le vădu acealia. ochii miei. și bire. audu. urechile meale. încă în lu[n]gă vreame. răbdații oamirilor miei. duceți-vă de slujiții l[o]ru fără. de. stare și-i socotiții. pără cănd̆u doară să vor. întoarce. și s[e] vor pocăi [1]). Că într'o dzi. ei toții vor viri. înraintia [mea].

Codicele Todorescu: f. 63 r⁰—63 v⁰:

și se hulescu. și dracii clevetniciloru. și a [curvarilor și a] mânioșiloru. și a năprasniciloru. și a celora ce poarŭtâ hintleașugu (*sic*). să se ucigâ. și dracii ominilor ceia ce nu se pocâescu de pâcatele sale. pre pământu. și întrebaiu îngerul. cine săntu aceștea. și-mi spuse îngerulŭ aceștea săntu dracii putearniciloru

Manuscrisul N. Iorga:

și s[e] hulescu. și draci[i] cleve[t]nicilor. și a curvarilor. și a mănioșilor. și a năprazniciloru și a hităt̆leanilor. și a celora ce poartă. hităt̆lenșig să să. ucigă. și dracii. oamenilor celora. ce nu să pocăescu de păcatele. sale pre pămăntu. și întrebai îngerul. cine simntu. aceștea. și-mi spusă. că simntu. dracii. putear[niciloru].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ca și textul *Codicelui Sturdzan* și cel al *Codicelui Todorescu,* și textul manuscrisului relevat de d-l N. Iorga este copie de pe altul

[1]) Scris mai întâiu *posti*, apoi îndreptat în *pocăi*, prin ștergerea lui *s* și *t* și adăogarea deasupra a lui *că*.

BDD-A14891 © 1936-1938 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:35

mai vechiu: o copie mai puțin îngrijită (cum arată grafiile: *răbdații* = « *răbdați* », *slujiții* = « *slujiți*,», *socotiții* = « *socotiți* », *toții* = « *toți* », *lru* = « *loru* », *lugă* = « *lungă* », etc.), cu o punctuație lipsită de orice sistem și cu particularități fonologice mai nouă (*iubăscu* = « *iubescu* », *oamirilor* = « *oamenilor* », *viri* = *veni* », *simntu* = « *săntu* », *să* = « *se* », etc.). Îndreptarea lui *posti* în *pocăi*, prin ștergerea lui *s* și a lui *t* și prin întregirea lui *că* deasupra, adăogarea pleonastică a cuvintelor *și a hitătleanilor*, etc., ne dovedesc în mod evident că avem a face cu o copie.

HASDEU, *o. c.*, p. 1, ne spune că textul *Codicelui Sturdzan* a fost copiat de însuși popa Grigorie din Măhaciu după 1580. În șir acest text are Nr. III. Textul Nr. I a fost copiat tot de popa Grigorie la 19 Martie 1600. Este firesc ca textul Nr. III să fi fost copiat după această dată.

HASDEU mai adaogă: « N-rul III s'a transcris, cu o exactitate aproape diplomatică, de pe o carte tipărită dela 1560 ».

Popa Grigorie a procedat deci la fel, ca și în cazul copierii « *Intrebării creștinești* » și al « *Tâlcovaniei evangheliei dela județ* ».

Despre cea dintâi HASDEU, *o. c.*, p. 96—97, ne spune:

« Copia este mult mai elegantă decât scrisoarea cea obișnuită a lui popa Grigorie; literele sunt mai mari, mai îngrijite; inițialele, titlul general și cuvintele ѧтрєбаре și рѣспоунсь sunt scrise cu roșu; toate imitează, până la un punct, caracterele de tipar, și ar fi interesant de a le compara cineva în această privință anume cu Evangheliarul lui Benckner dela 1560.

Popa Grigorie își dă toată silința de a păstra intacte ortografia și fonetica textului copiat, astfel că — de exemplu — nicăeri nu figurează ѕ, ci numai з, și nicăeri *n* între vocale nu trece în *r*, afară numai de cuvântul нимєрилѣ = *nimenilea*, care putea să fi fost scris așa și în prototip, căci se întrebuințează și pe aiuri între Români, ba și la noi se zice *nimărui* = *nimenui*; în propria adnotațiune însă, pusă la sfârșit și unde el nu copiază pe *nimeni*, Măhăceanul nostru revine la dialect, scriind чиюи = *cine*, măcar că și aici, sub influența originalului, în care nu se găsește de loc ѕ, pune зилєлє pentru ѕилєлє».

« Prototipul » « *Intrebării creștinești* » din *Codex Sturdzanus* s'a găsit în « *Intrebarea creștinească* » tipărită de Coresi în Brașov,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14891 © 1936-1938 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:35

la 1559 [1]). « Tatăl nostru » și textele evanghelice ale acesteia au fost luate din *Tetraevanghelul* tradus din slavonește al lui Coresi [2]); însăși « *Intrebarea creștinească* » a fost tradusă din ungurește, căci se găsesc în ea părți luate aproape în întregime din unele catehisme ungurești (de exemplu din cel al lui Andrei Batizi) [3]), nu din limba slavonă, cum credea HASDEU, *Cuv. d. bătr*, II, p. 95—96, nici din cea germană, cum credea I. G. SBIERA, *Mișcări culturale și literare la Românii din stânga Dunării în răstâmpul dela 1504—1714*, Cer-

[1]) Vezi A. Bârseanu, *Catehismul luteran românesc*, București, 1923; I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI: I. Intrebare creștinească*, București, 1925.

[2]) D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi — Contribuții —*, București, 1933, p. 17—42.

[3]) La această constatare s'a ajuns numai după îndelungate cercetări și discuții. În *Dacoromania*, II, Cluj, 1922, p. 586, am arătat că: « Uneori întorsăturile de frază (ale *Intrebării creștinești*) sunt proprii limbii ungurești ». Mă gândeam la: « Dela (= ung. *-tól, -től,)* cine te chemi creștin »; « ce noao trebuiaște » (= « *nekünk kell* ») ; « *sculatulŭ* morților », care poate fi germ. « *Auferstehung* der Todten », dar și ung. « a halottak *feltámadása* » ; *deade afară*, care poate traduce pe germ. *herausgeben*, întrebuințat în loc de « kundgeben », « offenbaren », dar și pe ung. *kiadni* cu sensul de « kinyilatkoztani »; *cum* = ung. *hogy* în: « Folosulŭ dentâi, cum noi pâcatele noastre să le putemŭ cunoaște, den ei pre noi să ne smerim », ori: « Ce e evanghelia ? Bunăvestire și veselie dela Tatăl sfânt Dumnezeu, *cum* nouă ne va ierta toate păcatele », în care d-l S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, p. 586, nota, vede traducerea germanului *wie ; iară* = ung. *pedig*, germ. *aber*: « Cine va creade... ispăsit va fi ; cine iară nu va creade perit va fi », etc. Totuși deoarece textul catehismului lui G. Heltai *(Catechismus Minor, Azaz, a keresztyeni tudomanac reuideden való Sumaya*, Cluj, 1550 și 1553, adaptat după cel al lui Luther, singurul catehism unguresc pe care-l aveam la Cluj și-l puteam cerceta și compara (cel al lui A. Batizi din Biblioteca Teleki din Târgul-Mureș dispăruse, iar exemplarul defectuos al acestuia păstrat la Muzeul Național Maghiar din Budapesta mi-era inaccesibil în 1921-22), nu se potrivea cu al *Intrebării creștinești* (vezi și Al. Rosetti, *Catehismul Martian*, în *Grai și suflet*, I, București, 1924, p. 254—255), n'am îndrăznit să afirm că traducerea s'ar fi făcut din ungurește, ci m'am mărginit numai să constat că, și în cazul că traducerea s'ar fi făcut după o ediție specială, pentru Ardeal, a catehismului german al lui Luther, cum afirma hotărît A. Schullerus (vezi mai încolo !), « probabil, autorul vorbea și această limbă » (este vorba de limba ungurească). D-l N. Sulică n'a găsit, nici d-sa, exemplarul complet din ediția a doua, tipărită în Cluj la 1555, a catehismului lui Batizi, dispărut din Biblioteca Teleki din Târgul-Mureș, dar a avut putința cel puțin să consulte și să compare, prin fratele d-sale C. Sulică, director la Biblioteca Muzeului Național Maghiar din Budapesta, pe cel defectuos din biblioteca pe care o conducea acesta. Pe urma acestei cercetări mijlocite putea făgădui în studiul *O nouă publicație românească din secolul al XVI-lea*:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14891 © 1936-1938 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:35

năuți, 1897, p. 99—103; N. IORGA, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București, 1908, p. 66, și A. SCHULLERUS, *Luthers Katechismus und Agende in romänischer Sprache* (în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 44. Jahrgang (1921), p. 57—61; cf. N. DRĂGANU, *Catehisme luterane*, în *Dacoromania*, II, p. 582—592, în special p. 585—586).

În lucrarea *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Martian*, citată mai sus, p. 15—20, am arătat că textele din *Co-*

---

liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Brașov în 1570, publicat în *Șoimii*, revistă literară și științifică, III, nr. 9-10, Mai-Iunie 1927, p. 27 (extras, p. 5): « Voiu arăta cu alt prilej, că prelucrarea românească s'a făcut după un text unguresc, precum dovedesc, între altele, și construcțiile nerom ânești ale ediției românești, care sunt mai curând ungurești, decât germane » (cf. după aceasta și Al. Rosetti, *Asupra teoriei « husite »*, în *Grai și suflet*, V, 1931-32, p. 357, nr. 4: « Catehismul, deși cuprinde două fraze ce ar putea reproduce construcția din originalul german, a fost tradus probabil din ungurește »). Dovada făgăduită a făcut-o d-l N. Sulică în studiul *Catehismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov) (Precizări cu privire la izvoarele lor)*, publicat în *Anuarul liceului de băieți « Al. Papiu Ilarian »* din Târgu-Mureș pe anii 1932-33, 1933-34, 1934-35, Târgu-Mureș, 1936, p. 47—101, unde pe p. 59—60 dă texte paralele convingătoare, pe p. 60 relevă că expresia *Iani să grâim* corespunde lui *Immaran szóllyunk* din catehismul lui Batizi, iar pe p. 61 trage concluzia: « La baza catehismului românesc nu poate sta catehismul lui Batizi, ci un alt catehism unguresc mai vechiu, care a servit ca izvor, deopotrivă și lui Batizi și anonimilor (« bunii creștini »), cari au redactat catehismul românesc ». La o prelucrare a catehismului celui mare, nedialogat, al lui Matei Biró din Deva « nu ne putem gândi », cum e greu să ne gândim și « la o compilație din mai multe catehisme ungurești ». Astfel: « Este cu mult mai verosimil să admitem, că *Intrebarea creștinească* din 1559 este o traducere textuală a unui mic catehism unguresc, cu excepția decalogului, rugăciunii domnești și crezului, care conform prologului, aparțin lui Coresi și colaboratorilor săi brașoveni. Iar aceștia au putut fi sau meșterul tipograf Tudor diac, sau și mai probabil, cei 2 preoți dela biserica Sfântului Nicolae din Șcheii Brașovului: bătrânul popa Toma și nepotul său de soră, popa Dobre ». Asupra acestei chestiuni cf. acum și Dr. Sulica Szilárd, *A magyar irodalom és müvelődés hatása a román irodalom és müvelődés fejlődésére*, Szeged, 1937, p. 9—10 (în rezumat francez: *Influences hongroises sur le développement de la litterature et de la culture roumaines* (Resumé), p. 65, și N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle* (extras din *La Transylvanie)*, Bucarest, 1938, p. 19—21 (615—617), unde se va îndrepta pe p. 45 (641) anul morții lui Ghenadie II în 1640, adăogându-se după 1639 cuvintele « ou 1640 », iar după Iorest « (1640—1643) ».

BDD-A14891 © 1936-1938 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:35

dicele Todorescu trebue să fie de aceeași vârstă cu cele din *Codex Sturdzanus*, « adică dela sfârșitul secolului al XVI-lea și la nicio întâmplare nu trec peste cei dintâi ani ai secolului al XVII-lea » (p. 20). *Codicele Martian* este copiat cuvânt de cuvânt după *Codicele Todorescu* (p. 173—177), deci textele cele mai vechi din el sunt scrise « după 1581, respectiv 1583 » (p. 188).

Manuscrisul relevat de d-l N. Iorga nu poate fi mai vechiu, fiind și el copie cu particularități de limbă mai nouă decât ale celorlalte texte similare.

Rotacismul, pe care-l are, nu trebue să ne inducă în eroare. El nu este general. Găsim pe *cine* alături de *bire*, *oamirilor*, *pără*, *viri* și *înraintia*. Acest fapt ne dovedește că trebue să pornim dela un text nerotacizant venit din Sud, ca și în cazul « *Intrebării creștinești* » și al « *Tâlcovaniei evangheliei dela județ* », etc., care în mersul său spre Nord, a fost copiat cu rotacism. Rotacismul a trăit până la mijlocul secolului al XVII-lea. Întrebuințarea lui parțială în textul despre care vorbim nu poate fi deci o dovadă a copierii acestuia în secolul al XV-lea.

Nici cuvintele *hitătlean* din ung. *hitetlen* și *hitătlenșig* din ung. *hitetlenség* nu dovedesc mai mult, căci *hitlean* din ung. *hitlen* și *hitlenșug* din ung. *hitlenség* nu sunt mai nouă decât cele dintâiu și se întrebuințau alături în același timp și cu aceiași valoare semantică.

Descrierea și publicarea manuscrisului, care dorim să se facă cât mai curând, fără îndoială va confirma cele expuse mai sus.

N. DRĂGANU

3. « ROMÂNII » DIN SERBIA OCCIDENTALĂ

În statisticele iugoslave, pe lângă masa mare de Români din părțile răsăritene ale Serbiei, sunt semnalați Români, în mici grupuri, prin regiunile apusene ale Serbiei, prin Bosnia, prin Slavonia și chiar prin Croația, sau, după împărțirea administrativă cea nouă a Iugoslaviei, prin banovinele Drinei și Savei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu ocazia călătoriei mele în Iugoslavia din toamna anului 1937, făcută în vederea adunării de material dialectal dela Românii din Banatul iugoslav și din Serbia orientală pentru Atlasul Linguistic Român, am vizitat un sat din Serbia occidentală aproape de râul

BDD-A14891 © 1936-1938 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:35